

Nataša Šekoranja Špiler
Gimnazija Brežice

»PEŠČICA ZEMLJE«: IZGON LJUDI IZ POSAVJA V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE – DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI

Nataša Šekoranja Špiler
The Brežice Grammar School

BOOK PEŠČICA ZEMLJE: EXPULSION OF INHABITANTS IN LOWER SAVA VALLEY DURING WWII HISTORICAL WORKSHOP – WORKING WITH HISTORICAL SOURCES



POVZETEK

V članku je na primeru vključevanja različnih zgodovinskih virov s poudarkom na virih prve roke (pričevanja) v pouk zgodovine predstavljena usoda Slovencev v drugi svetovni vojni na nemškem okupacijskem območju. Dijaki z reševanjem nalog ob kritičnem pretresu različnih zgodovinskih virov na konkretnih primerih izgnanstva iz Posavja spoznavajo nemško okupacijsko politiko. Z nalogami za utrjevanje pa sklepajo in presodijo, kako so lokalni dogodki in pojavi vpeti v širše slovensko dogajanje v času druge svetovne vojne. Ključni koncept, ki ga obravnavajo v učni temi, so človekove pravice.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Posavje, etnocid, izgon, nemški okupacijski režim

ABSTRACT

The article presents an example of incorporating different historical sources with emphasis on first-hand sources (testimonials) in a history class, through which we get to know the fate of Slovenes who lived on the German-occupied territory during WWII. The students got familiar with the German occupational politics by carrying out different assignments and critically contemplating different historical sources on concrete examples of expulsion. Through revision assignments the students drew conclusions on how local events and circumstances were connected with the broader situation on the Slovene territory during WWII. The learning theme was primarily focused on human rights.

Keywords: WWII, Lower Sava Valley, ethnocide, expulsion, German occupation regime

UVOD

Med drugo svetovno vojno so ozemlje današnje Slovenije okupirale 4 države, ki so izvajale nacistično raznarodovalno, etnocidno in genocidno politiko. Govorimo o nemški, italijanski, madžarski in NDH-jevski okupacijski coni. Okupatorji so v t. i. tretjem valu izgnali prebivalce mest in vasi s celotnih območij Posavja, Obsotelja, severne Dolenjske ter 100 km dolgega in 25 km širokega pasu ob tedanji nemško-italijanski okupacijski meji. Večina ljudi, tj. 45.000, je bilo izgnanih v Nemčijo, 10.000 na Hrvaško in okoli 7.500 v Srbijo. Okupatorji so staršem nasilno jemali otroke, mnogi so bili zaprti, internirani, poslani na prisilno delo, streljali so talce in tisoče Slovencev prisilno mobilizirali v svojo vojsko.

S ciljem ozaveščanja zanimanja in spoznavanja lokalne in nacionalne zgodovine smo na Gimnaziji Brežice med šolskim letom 2016/2017 veliko aktivnosti namenili Posavju – gimnazijskemu šolskemu okolišu v času druge svetovne vojne. V sodelovanju z Unescovim projektom (UNESCO šola) smo pri pouku zgodovine zasnovali projekt Slovenski izgnanci 1941–1945, ki je potekal celo šolsko leto in povezal šole Posavja, Dolenjske in Bele krajine. V okviru projekta smo oblikovali in izvedli delavnico z gradivom, katere osnovni namen je s pomočjo zgodovinskih virov pridobiti znanja in podobe o izgnancih. Osredotočili smo se samo na izgnance v Nemčijo. Tematiko smo tudi aktualizirali ter se urili v vrednotah miru, spoštovanja človekovih pravic, sobivanju in strpnosti. Ker je delavnica zasnovana tako, da so vanjo lahko vključeni tudi izgnanci – živi pričevalci, smo med drugim razvijali tudi vrednoto medgeneracijskega sobivanja. Z različnih zornih kotov in z razvijanjem kritičnega mišljenja so dijaki oblikovali podobe o izgnancih, beguncih, kršenju človekovih pravic ter o zapostavljenih vrednotah. Delavnica dijake sistematično usmerja skozi tri tematske sklope, in sicer: izgon iz Posavja, življenje in delovanje v Nemčiji ter vračanje v domovino. Na koncu pa so tudi naloge za utrjevanje znanja, aktualizacijo dogodkov ter induktivno sklepanje. Naloge se pri pouku lahko rešujejo individualno, v dvojicah ali pa v okviru dela v večjih skupinah. Gradivo prispeva tudi k ohranjanju dejavnega zgodovinskega spomina na etnocidno okupacijo Slovenije in izgon Slovencev ter s tem utrjuje zavest o narodni in državni pripadnosti.

NAČRTOVANJE OBRAVNAVE UČNE TEME

Učna tema se glede na učni načrt za gimnazije predvidoma obravnava v 4. letniku v okviru slovenske nacionalne zgodovine oz. razvoja slovenskega naroda v 20. stoletju. Gledano ožje, temo obravnavamo pri sklopu: Položaj slovenskega naroda med 2. svetovno vojno. Najprej z dijaki obdelamo aprilsko vojno v Kraljevini Jugoslaviji leta 1941, nato pa predstavimo razkosanje slovenskega ozemlja med različne okupatorje in primerjamo njihove okupacijske režime. Nemško okupacijsko politiko lahko spoznamo na konkretnem primeru usode prebivalcev Posavja in na koncu ugotovitve posplošimo za vso nemško okupacijsko cono.

Pri obravnavi tematskega sklopa smo sledili vsebinskim, procesnim in odnosnim ciljem, ki jih opredeljujemo v nadaljevanju.

Vsebinski učni cilji

Dijak/dijakinja:

- analizira položaj slovenskega naroda med drugo svetovno vojno;

- razloži in oceni vplive evropskih in svetovnih dogajanj na slovensko zgodovino;
- pojasni, zakaj je prišlo do pojava izgnanstva;
- na primerih iz lokalnega okolja – zgodovine opiše usodo izgnancev;
- našteje primere kršenja človekovih pravic.¹

Procesni učni cilji

Dijak/dijakinja:

- razvije in izkaže spretnost zbiranja in izbiranja podatkov iz različnih zgodovinskih virov;
- s primerjanjem in interpretacijo izbranih večperspektivnih različnih zgodovinskih virov o izgnancih razvije sposobnost presojanja različnih pogledov na isti zgodovinski dogodek;
- ob delu v skupinah razvije in izkaže socialne spretnosti ter različne oblike komunikacije;
- ob iskanju in argumentiranju odgovorov na konkretna vprašanja oblikuje samostojne sklepe in mnenja o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih;
- ob analizi kartografskega gradiva razvije in izkaže sposobnost prostorskih predstav;
- z umeščanjem posameznih faz usode slovenskih izgnancev v širši kontekst druge svetovne vojne v Evropi razvija sposobnost časovnih predstav;
- razvije socialne spretnosti pri sodelovalnem učenju v dvojicah.²

Odnosni učni cilji

Dijak/dijakinja:

- na primeru poznavanja usode, trpljenja in izkoriščanja izgnancev razvije in izkaže pozitiven odnos o pomenu spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in demokracije;
- s poznavanjem nemških raznarodovalnih ukrepov na primeru Slovencev razvije in izkaže pozitiven odnos do raznolikosti in večkulturnosti;
- obsodi primere množičnega kršenja človekovih pravic v zgodovini in sedanjosti, tako da raziše, katere človekove pravice so bile kršene slovenskim izgancem;
- z analizo literarnih del slovenskih, posavskih izgnancev in misli v zaključnem delu delovnega lista razvije in izkaže pozitiven odnos do slovenske narodne in lokalne identitete ter državnosti.³

Ključni koncept, ki ga dijaki obravnavajo v učni temi, so človekove pravice. Na obravnavo učne teme pa se navezujejo še pojmi: etnocid, genocid, izgnanec, izseljenec, begunec, interniranec, zamejec, okupacijski sistem, taborišče.

Učno gradivo z delovnimi listi je zasnovano tako, da omogoča dijakovo samostojno delo in delo v dvojicah. Učitelj na začetku ure v grobem oriše vsebino delovnega gradiva in poda osnovna navodila za delo.

Za celotno obravnavo teme potrebujemo tri šolske ure. V dveh šolskih urah dijaki rešujejo naloge na delovnem listu. Tretjo uro pa sledita skupna diskusija in pogovor s pričevalcem – izgancem. Pogovor z izgancem lahko usmerja učitelj ali pa ga vodijo dijaki. Dijaki tedaj odgovore na listu po potrebi tudi dopolnijo. Gradivo je mogoče uporabiti pri rednih urah zgodovine ali pa tudi v sklopu dni s posebno vsebino.

Naloge na delovnem listu temeljijo na različnih večperspektivnih zgodovinskih virih in so razdeljene na šest sklopov. Podana navodila dijaka vodijo in usmerjajo od naloge do

¹ Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 40.
² Prav tam, str. 40.
³ Prav tam, str. 40.

naloge. Dijak s pomočjo analize zemljevidov, slik, arhivskega gradiva, odlomkov umetnostnih in strokovnih besedil samostojno raziskuje nemško okupacijsko politiko. Ob kritičnem pretresu zgodovinskih virov odgovarja na vprašanja in ugotavlja: kaj je privedlo do dogodkov leta 1941, kako so se nacistični ukrepi zrcalili v Posavju, kako je potekal izgon prebivalstva, kakšna je bila usoda ljudi v izgnanstvu ter kakšne so bile posledice izgnanstva. Pri posameznih nalogah lahko dijaki uporabljajo tudi sodobno informacijsko tehnologijo in splet. Naloge v zaključnem delu so oblikovane tako, da pri dijaku razvijajo zmožnost samostojnih sklepov, pogledov, mnenj in stališč.

Pričakovani dosežki vključujejo vsebinska znanja, ki se nanašajo na nemško okupacijsko politiko na Slovenskem. Poudariti je treba, da skušamo prek nalog pri dijaku razvijati tudi odnosno znanje o pomenu spoštovanja človekovih pravic.

SPLOŠNI POJMI

Najprej preberi besedilo (vir 1) in nato odgovori na vprašanja pod virom. Skupaj s sošolcem/sošolko skušajta razložiti pojme v preglednici. Pomagata si lahko s spletom in/ali z leksikoni.

Vir 1

»/.../ Po blatnem kolovozu se je vila premikajoča se kolona, podobna beraškemu trajnu, ki pelje v neznano smer. Ljudje so poklekali na svojo zemljo, se sklanjali, jo poljubljali in ji tako rekli: ‚Zbogom!‘

Ko je Francek z voloma peljal prtljago mimo svoje že zorane njive, je pokleknil na ornico in z roko zajel peščico zemlje, jo zavil v beli prtiček ter potisnil v žep rekoč: ‚Ti si dajala kruh vsem mojim prednikom. Vsak rod ti je posebej obljubil zvestobo, te obdeloval in ljubil, kolikor zmore človeško srce. Ti me boš spremljala, kjerkoli bom hodil. Tudi če bom legel na tujem v grob, me boš prva pokrila.‘ /.../«

(Križančič, Jože (1994). Peščica zemlje. Ptuj: Samozaložba, str. 52.)

- S pomočjo zgornjega odlomka pojasni naslov naše delavnice.
- Je zgornji vir subjektiven ali objektivni. Svojo odločitev podpri z dokazi.
- Razloži spodnje pojme (pomagaj si s spletom in leksikonom).

BEGUNEC:	IZSELJENEC:	ZAMEJEC:	IZGNANEC:	INTERNIRANEC:

Ker smo pri prejšnjih učnih urah že obravnavali aprilsko vojno v Kraljevini Jugoslaviji in razkosanje slovenskega ozemlja med različne okupatorje, boš z naslednjimi nalogami ponovil/-a in utrdil/-a že usvojeno znanje.

OSVEŽIMO ZNANJE

- Kdaj se je začela druga svetovna vojna na Slovenskem in kako?
- Na zemljevidu označi okupatorje in njihove okupacijske cone.

OKUPACIJA IN RAZKOSANJE SLOVENIJE LETA 1941



- Pod katere okupacijske cone je spadalo Posavje?

Vir 2: Hitler v Mariboru



Aprila 1941 je Hitler obiskal Maribor. V svojem slovitem zloglasnem govoru je ukazal: »Mach mir das Land schön wieder deutsch!« Kaj je želel s temi besedami povedati?

V naslednjem sklopu boš spoznal/-a, kako je potekal izgon prebivalcev Posavja z njihovih domov, zbiranje ljudi v zbirnem taborišču ter njihov transport v Nemčijo. Najprej ti svetujem, da preletiš vprašanja na strani 71 in 72. Nato pa natančno preglej slike, zemljevide in preberi pisne vire. Šele nato se loti reševanja nalog. Odgovore na vprašanja lahko oblikujeta skupaj s sošolcem/sošolko in jih zapišeta.

(Vir kartografske podlage: Žnidaršič, Ivica (2009). O izgonu Slovencev, organiziranosti slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev ter prizadevanjih za uveljavitev statusa in pravic do vojne odškodnine. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 4 (dalje: O izgonu Slovencev).)

(Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Adolf_Hitler_v_Mariboru.jpg (dostop: 25. 8. 2017).)

IZGON IZ POSAVJA

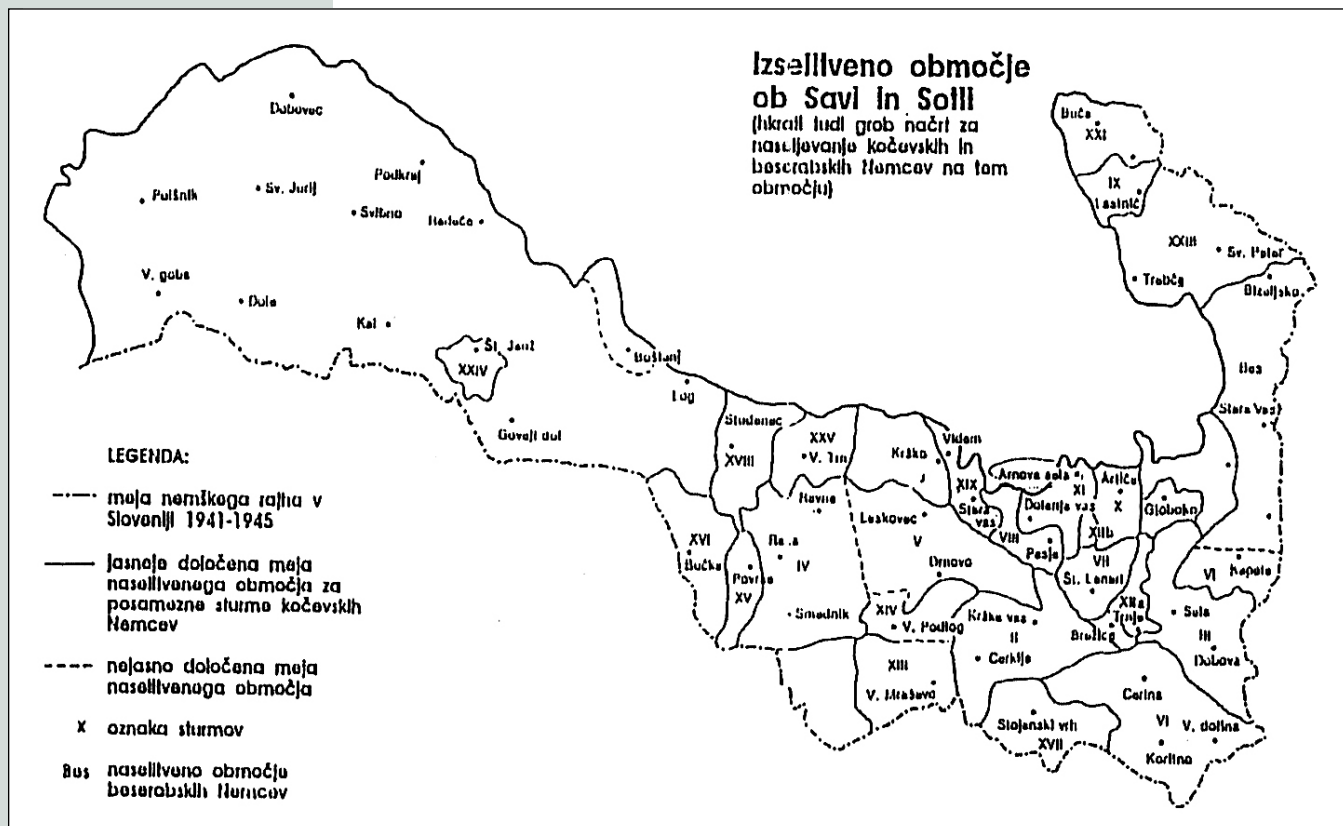
Vir 3: Razglas o prisilni preselitvi v Nemčijo

(Hrani Posavski muzej Brežice.)



(Žnidaršič, Ivica (2009). O izgonu Slovencev. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 13.)

Vir 4: Izselitveno območje



Vir 5: Grad Rajhenburg (Brestanica) ter vhod v grad



(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Rajhenburg#/media/File:Rajhenburg_Castle_01.JPG (dostop: 25. 8. 2017), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vhod_v_grad_Rajhenburg.jpg, dostop: 25. 8. 2017).)

Vir 6: Raznarodovalni ukrepi

»/... / Slovenci naj bi poslej živeli brez lastnih, tj. slovenskih političnih in kulturnih, celo brez svojih strokovnih organizacij, društev in ustanov. Zato so takoj po zasedbi razpustili vse slovenske organizacije in društva ter zaplenili vso njihovo imovino. Posebna 'ukinitvena komisarja' sta cele mesece razglašala imena ukinjenih in razlaščenih organizacij in ustanov. Z njihovo imovino so krepili nemštvo, ki naj bi bilo jedro ponemčevalnega dela.

V nekaj mesecih naj bi tudi izginili vsi materialni predmeti slovenske kulture, zlasti vse, kar sta v več kot sto letih zgradila slovenski razumnik in umetnik, da ne bi moglo postati kdaj niti muzejski predmet. Posebna esesovska 'strokovna' komisija, ki jo je imenoval sam državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler, je vso jesen in zimo 1941 prizadevno stikala po omarah in podstrešjih, da bi odstranila preostanke slovenske kulture, uredila pa nemške lokalne muzeje, ki naj bi 'dokazovali' nemški značaj dežele. /... /«

(Ferenc, Tone (2005). Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 7.)

Vir 7: Heinrich Himmler, komandant za utrjevanje nemštva



(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Himmler#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-S72707_Heinrich_Himmler.jpg, (dostop: 25. 8. 2017).)

Vir 8: Pregarjanje z domov



(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 9: Odhod iz vasi jeseni 1941



(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 10: Osebna izkaznica

Personen-Ausweis SL. Umsiedler Nr.: 6650

für
 Name: G E R M O V Š E K
 Vorname: Antonia
 Geboren am: 3.6.1911.
 in: Wisell
 Beruf:
 Letzter Wohnort: Dramle

SL. Umstellung aus der Untersteiermark.

Reichenburg, den 12. 11. 1941.
 I. A.
 Waldner



Personen-Ausweis SL. Umsiedler Nr.: 1659

für
 Name: Waldner
 Vorname: Christine
 Geboren am: 19. 1. 1912
 in: Kainach
 Beruf:
 Letzter Wohnort: Kainach 34

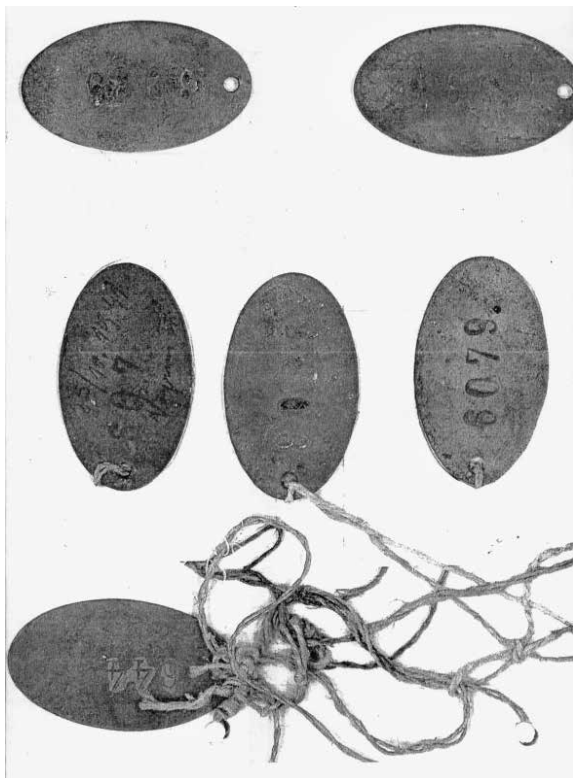
SL. Umstellung aus der Untersteiermark.

Reichenburg, den 29. 10. 1941.
 I. A.
 Waldner



(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 11: »Pasje svetinjice« – obeski z družinskimi številkami



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 12: Pričevanje izgnanke Marije Balon Lipej

»/.../ Stara sem devetdeset let, prejšnji teden sem imela rojstni dan in dobro se še spominjam, kako so nas selili. Takrat sem bila stara devetnajst let. Osnovno šolo sem končala na Bizeljskem. 11. novembra 1941 je bilo lepo suho vreme in po nas so prišli nemški vojaki s tovornjakom. Vzeli smo najnujnejše in odpeljali so nas v Rajhenburg, vso našo družino: očeta, mamo, brata in mene. Tam smo se zbirali vsi izseljenci. Po nekaj dneh so nas naložili v vagono in nas odpeljali v Nemčijo v taborišča (Wahlisfarth). Tam smo bili iz vseh koncev Slovenije. Pogosto smo bili bolni, v glavnem prehlajeni in žalostni daleč od doma. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 (dalje DIS), str. 17.)

Vir 13: Pričevanje izgnanke Ane Iljaš

»/.../ Stara sem bila štirinajst let. Enajstega novembra 1941 so prišli nemški vojaki s puškami in rekli, da moramo v desetih minutah zapustiti hišo. To je bilo strašno. Vsi smo jokali, živina je mukala, pes je cvilil. Težko smo pustili živali, mislili smo, kdo bo skrbel zanje. S seboj smo lahko vzeli le nekaj obleke. Čakali so nas kamioni in nas odpeljali v Rajhenburg. Tam smo bili nekaj dni. Ležali smo na slami v hlevih, zeblo nas je in lačni smo bili. Stiskali smo se k staršem in jokali. Dva brata in sestra Milka so bili mlajši od mene, za njih je bilo še huje. Ko se nas je nabralo dovolj, so nas gnali na živinske vagono, polne slame. Ležali smo v natrpanih vagonih, obupani in žalostni. Drug drugega smo tolažili. Nam otrokom se je tožilo po dobrem koruznem kruhu in domačih dobrotah. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 54.)

Vir 14: Pričevanje izgnanca Antona De Cecco

»/.../ 11. novembra 1941. leta sta k nam prišla dva oborožena nemška vojaka, kar iznenada, brez predhodnega obvestila. Rekla sta, da moramo biti v dveh urah pripravljeni na odhod. Govorila sta: 'Loss. Loss!' ('Gremo, gremo!') Zbirališče je bilo v Spodnji Sušici pri Balonovem Franceljnu. Najnujnejše smo dali v cule in jokajoč odhajali. Po cesti od doma do zbirališča sta nas spremljala vojaka in nas stražila. Eden spredaj, drugi zadaj, da ne bi kdo od nas pobegnil. Pri Balonu so nas naložili v avto in nas odpeljali v Rajhenburg. Tam smo ostali tri dni. Spali smo na tleh, na slami. Nato pa ob sedmih zjutraj na vlak in v Nemčijo. Vsi smo jokali. Snežilo je in bilo je zelo mrzlo. Bili smo žejni in lačni. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 23.)

S pomočjo priloženih virov 3–14 odgovori na vprašanja.

- Kdo je pripravil načrt za izgon Slovencev?
- Sklepaj, kako se je utrjevanje nemštva kazalo v Brežicah.
- Pojasni, zakaj je bil na jugu Štajerske območje oz. 15–20 km širok pas (vir 4), katerega prebivalstvo je nemški okupator nameraval izseliti?

Nemci so na Slovenskem za izgon ljudi organizirali nekaj t. i. preseljevalnih taborišč. Takšna taborišča so bila v: Šentvidu pri Ljubljani, meljski vojašnici v Mariboru, Starem piskru v Celju, gradu Borl pri Ptuju, Šmartnem pri Slovenj Gradcu.

- Kje pa je bilo zloglasno preseljevalno taborišče v Posavju?
- Kdaj in kje so nacisti izdali odredbo o izgonu prebivalstva obsoteljskega in obsavskega pasu?
- Opiši, kako so Slovenci zapuščali svoje domove. Pojasni usodo slovenskih domačij, kmetij.
- Razloži, kaj je izgnance čakalo ob prihodu v preselitveno zbirno taborišče.
- Ugotovi, čemu so bile namenjene t. i. »pasje svetinjce«.
- Pojasni, zakaj so v preselitvenem taborišču popisali ljudi in njihovo premoženje, ki so ga pustili doma.
- Kako je potekal transport iz zbirnega taborišča v Nemčijo?

ŽIVLJENJE V IZGNANSTVU TER VRAČANJE V DOMOVINO

V naslednjem sklopu boš spoznaval/-a življenje, delo, ustvarjanje ... Slovencev v izgnanstvu. S pomočjo priloženih virov 15–31 odgovori na vprašanja na strani 78. Odgovore lahko oblikuješ in zapišeš skupaj s sošolcem/sošolko.

Vir 15: Pričevanje izganke Rezi Cimperman

»/... / V Nemčijo smo se vozili približno tri dni. Povaljani, umazani in prezeblji smo prispeli v Chemnitz. To je bilo naše prvo taborišče. Glavni vhod je varovala policijska straža. V vseh taboriščih, v katerih je bila naša družina, je bila straža. Stražniki so bili različno strogi, kar je bilo odvisno od vodstva taborišča. Najbolj strogi so bili tisti, ki so jih s fronte umaknili, ker so bili ranjeni in kasneje niso bili več zmožni za fronto.

Nemci so nas nastanili v opuščenih tovarnah, sinagogah, barakah. V posamezni stavbi nas je bilo tudi 600, odvisno od tega, kako velika je bila stavba. V nekaterih je bilo po 300 oseb. Higiene nismo mogli vzdrževati. Ponekod je bila samo ena pipa z mrzlo vodo. Tako se nismo umivali velikokrat. Higiena je bila tako rekoč na ničli.

V večjih taboriščih smo spali v skupnih prostorih, nekakšnih dvoranah. V teh prostorih je spalo po več družin. Med nadstropnimi pogradi je bilo samo pol metra prostora. Spali smo na 'slamaricah'. Ker smo bili tako natrpani, tako blizu drug drugega, smo vsi imeli uši in grizle so nas stenice. Tega je bilo toliko, da se jih enostavno ni dalo zatreti. Temu se nismo mogli izogniti. Kadar so sanitarci izvedli dezinfekcijo in dezinfekcijo, smo še isti večer spet spali na istih pogradih in v istih prostorih. Posledica tega so bile razne otroške in splošno nalezljive bolezni, kot so bronhitis, astma, razne kožne bolezni. Širile so se tudi črevesne in kožne bolezni.

Najtežje je bilo predvsem za tiste moške, ki so morali hoditi na delo. V družinah so bili tudi majhni otroci. Ko je začel eden jokati, so kmalu jokali vsi. Neprespanim in utrujenim moškim je bilo zelo težko zdržati ves dan na delu v tovarnah. /... /«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 20.)

Vir 16: Pričevanje izgnanke Rezi Cimperman

»/.../ Willistadt je bil grad, v katerem je bilo mednarodno zavetišče za otroke. Tudi jaz sem bila dvakrat v tem zavodu. Tam so nas učili stroge discipline, reda, nemško zgodovino in pouk o tedanjem režimu. Recitirati bi morala Der Führersgeburtstag (Rojstni dan vodje). Že takrat sem se upirala in pesmi nisem hotela povedati. Bila sem zelo kaznovana. Vzgojitelj me je na odru prijel na hrbtu za obleko in me tako odnesel ven na hodnik. Od takrat sem vedela, da je imel Adolf Hitler rojstni dan 20. aprila.

Otroci, kot smo bili mi, nismo razumeli, zakaj smo tako daleč od doma. Starši niso upali nič govoriti, ker je bilo zelo strogo. Dva moška sta se nekoč sporekla z lagerfurejem. Takoj je prišla policija in nikoli več ju nismo videli.

Kot rečeno, smo Nemcem pravili 'civilni'. Nekateri so bili prijazni z nami. Zato so nas tudi premeščali, da ne bi navezali preveč stikov z njimi.

Osvobodili so nas Rusi. Pripeljali so vola in ga pekli na dvorišču. V kratkem so bili živinski vagoni pripravljene. Nekateri ljudje so bili tako srečni, da se jim je kar 'sukalo'. Eni so jokali, drugi kričali. A trpljenju še ni bilo konca ne kraja. Domov smo se vračali poleti. Šest tednov smo bili v tesnem in malem vagonu. Ponekod smo bili brez vode. Dojenček, ki je bil z nami, je pil samo čaj, ki je bil kuhan na sveči. Umrl je od lakote. Starejšim so zatele noge, saj ni bilo prostora. Otroci smo večino poti prebili na strehi vagona. Dojenčka in štiri odrasle, ki so med potjo umrli, so položili kar ob progi. Na prsi so jim dali listek s podatki. /.../ <

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 22.)

Vir 17: Pričevanje izgnanke Marije Fila

»/.../ V vas Vaux ob reki Moselle v Lotaringiji smo prišli, ko so češnje cvetele. Dobili smo vaško hišo pregnanega Francoza in popolnoma novo pohištvo za dve sobi in kuhinjo. Takoj je prišel k nam lastnikov brat in nas vprašal, če kaj potrebujemo. Nič drugega nam ni manjkalo, le lačni smo bili. Prinesel nam je krompirja in marmelade, nekaj kruha smo dobili. Kasneje so skupaj delali pri velikem nemškem posestniku. Največ so gojili jagode. Hribčki so bili obraščeni s slivami in mirabelami. Blaga klima, mraz je bil samo tri dni, je ustvarjala ugodne pogoje za pridelavo sadja, jagodičevja in grozdja. Češnje so dozorele konec marca, za njimi je dozorevalo sadje do konca jeseni.

Bivanje v tej vasi bi lahko šteli med najlepše dneve vojnega obdobja, če ne bi bilo stalnega zavezniškega bombardiranja. Pričeli so ob 8.30. Pouk v šoli se je začel ob osmih in končal čez pol ure z oznanilom siren za zračno nevarnost. Otroke so poslali domov. Mi smo se pred zavezniškimi letali vselej skrivali v nasadih jagod. Ko je preletela ena eskadrilja, smo zamenjali njivo. V bližini je bilo letališče (3 km), ki so ga vedno obstreljevali. Nemci so skrivali manjša letala v sadovnjake med drevesa. V nevarnosti so bili delavci, ker so zavezniški letali majhne zažigalne bombe tudi v sadovnjake. /.../ <

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 22.)

Vir 18: Pričevanje izgnanca Antona Demšiča

»/.../ Vsi, ki nismo pristopili k podpisu, smo bili razporejeni v druga delovna taborišča in tako smo se znašli pozimi leta 1943-44 v Rodewischu, ki je prav tako na Saškem. Tu so nas namestili v zelo veliko šolsko poslopje ob parku, le slabih sto metrov od glavne ceste. Okolje je bilo prijazno, z velikim parkom in nogometnim igriščem na sredini. V taborišču je bilo okoli 300 družin in tu smo se srečali z najrazličnejšimi ljudmi z vseh vetrov naše domovine. Na kupu so se znašle vse družine, ki niso sprejele nemškega državljanstva.

Tudi v tem lagerju so moški morali na delo v rudnik, ženske pa so pomagale pri okoliških vplivnih ljudeh. Tam so predvsem opravljale pomožna dela kot služkinje. Otroci smo morali hoditi v šolo, katera je bila oddaljena samo nekaj sto metrov. V mojem razredu sva bila samo dva Slovencu. Sedela sva v zadnji klopi in učitelj se ni kaj dosti ukvarjal z nama. Med učenci je bilo tudi nekaj otrok iz nacističnih družin, ki so se izživiljali nad nama. Zasmehovali so naju, da sva bandita, svinji, prav tako pa so naju tudi večkrat opljuvali, vlekli za lase, brcali, nama strgali kakšen list iz zvezka, skratka, v razredu sva bila kakor gnilo jajce. Razmere so se kasneje počasi izboljšale. Za silo sem znal brati, pisati in nekaj računati.

Razmere v Nemčiji so se konec leta 1944 hitro spreminjale. Hrana v lagerju se je izboljšala. Naša družina je imela to srečo, da je bil oče čevljar. Kasneje smo zato dobili svoj prostor za bivanje in čevljarsko delavnico na vrhu šolskega poslopja. Tam smo bili popolnoma sami. Oče je izvajal popravila vsem, ki so bivali v lagerju. Življenje se nam je vsaj malo izboljšalo, saj je oče kot čevljar bil oproščen dela v rudniku. /.../ <<

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS., str. 29.)

Vir 19: Delo v taborišču



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 20: Delo pri nemških posestnikih



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 21: Delo otrok



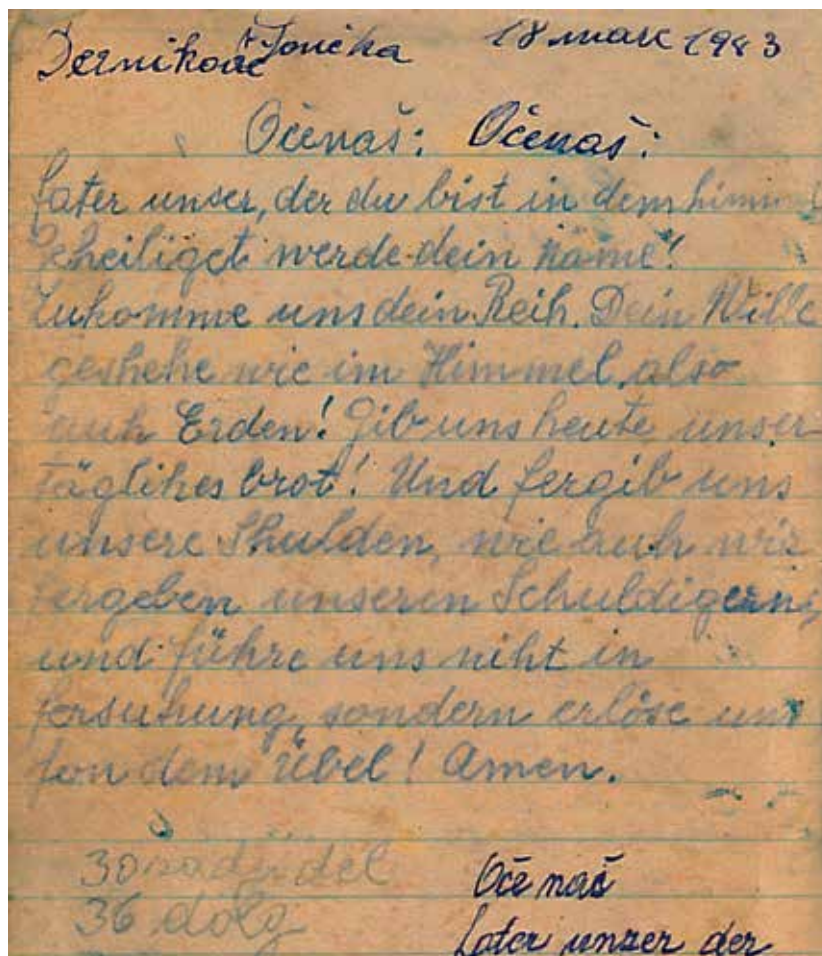
(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 22: Delo otrok



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 23: Tudi moliti so se učili po nemško. Odlomek iz beležke Antonije Dernikovič



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 24: Razdelilnica hrane v lagerju



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 25: Rojstni list Neže Nepožlan, rojene v izgnanstvu



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 26: Literarno ustvarjanje v izgnanstvu

3011 BIZELJSKIH IZGNANCEV

Ko so želi,
še niso čisto
verjeli,
ko so brali,
so že dokončno
spoznali
ko naj bi
njive orali,
so jih od doma
pregnali.
3011
jih je šlo
s culami,
košarami,
kovčki,
kar so pač
lahko nesli
v rokah.

3011
jih je šlo
z jokom,
molitvijo,
gnevom in
kletvijo,
ob mukanju krav
in cviljenju psov.
3011
jih je šlo,
premerjenih,
izbranih in
razvrščenih.

Maca Demšič,
por. Jogan

NAŠA ŽALOSTINKA

Smo povsod se razkropili
Po lagerjih se naselili
Tu nam pešajo moči
Naš rudeči obraz blede.

Ljuba mama milo joče.
za sinom in za hčerko stoče,
ki so ločeni od nas,
morebiti za večni čas.

Vsi v duhu se sklenimo,
mater milosti prosimo,
da bi prišel tisti čas,
da bi ljubi Jezus rešil nas.

Neznani avtor

(Šekoranja, Nataša (2005). Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, str. 41, 44.)

Vir 27: Slovo od bližnjih



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 28: Veselje ob vračanju v domovino



(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 29: Vračanje v domovino

»/... / Ko so zavezniki osvobodili mesta s taborišči, so taboriščnike z vlaki počasi začeli pošiljati nazaj v domovino. Izgnanci so se v domovino pričeli vračati spomladi 1945. Vračanje je bilo marsikdaj težavno. Vožnja iz Nemčije je včasih trajala tudi dva meseca, saj so hitreje potovanje ovirale prekinjene železniške proge in podrti mostovi. Povratniki so med potjo po navadi morali zamenjati več vlakov, ker so jih odvezemali zavezniki za svoje potrebe. Vlaki so brez voznega reda vozili po razdejani Nemčiji in tudi preko drugih držav: Češka, Slovaška, Madžarska, Avstrija. Izmučeni, sestradani, bolni izgnanci so imeli samo eno željo, čim prej priti domov. Nekatere Transporte so vse do meje spremljala anglo-ameriška letala. Vračanje v Slovenijo je v glavnem potekalo preko Jesenic in Maribora. /... /«

(Šekoranja, Nataša (2005). Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, str. 50.)

Vir 30: Pričevanje izgnanca Huga Šekoranja

»/... / Ljudje so bili po dvodnevem potovanju v živinskih vagonih utrujeni in lačni. Pa vendar smo bili doma – svobodni. Po posredovanju mariborskega poveljstva smo uredili prevoz v Maribor. Tam je bila moja uniforma spet odločilna in 25. maja 1945 smo prispeli v Brežice ter nato s traktorjem domov na tako želeno Bizeljsko. Doma je marsikdo po štirih letih poljubil prag.

V hiši nismo našli ničesar, vse je bilo prazno. V gostilni je bil kup slame, bolhe in uši. Okna so bila razbita, kleti prazne. Največja škoda pa je bila v vinogradih. Zaradi neznanja Besarabcev, ki so bili 'podivjani', izrojeni. Na Bizeljsko so Nemci naselili besarabske in bukovinske Nemce. Kočvarje pa v Brežice z okolico. /... /«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 103.)

Vir 31: Pričevanje izganke Amalije Strunje

»/.../ Na Bizeljsko smo prišli 7. avgusta. Vendar v našo hišo nismo mogli. V njej nismo mogli stanovati. Bila je brez oken in vrat. Vse je bilo uničeno. Hlev je bil porušen. Zemlja ves čas neobdelana. Vinograd je bil zapuščen. Za en mesec nas je k sebi vzela sestra našega očeta. Njihovo imetje ni bilo uničeno. V naši hiši so stanovali Besarabci. Oče je takoj šel iskat mizarja, da nam je popravil okna in vrata in naredil novo, kar je manjkalo. Nekaj časa smo stanovali v prazni hiši, brez pohištva, brez orodja za obdelavo zemlje, brez hrane. Pomagali so nam sorodniki, a za desetčlansko družino je bilo potrebno veliko hrane. Dobili smo tudi UNRRA-pakete. V njih je bilo mleko v prahu, jajca v prahu, soja in suhi grah. Grah je bilo največ in tega smo se najedli, da ga še sedaj ne maramo. Včasih sem šla na Hrvaško čez Sotlo v Draše, da sem dobila sir, smetano, zelenjavo. Nisem šla prosjčit. S seboj sem vzela kak kos oblčila in ga zamenjala za hrano. Jeseni smo šli pomagat sorodnikom obirat grozdje, sadje, pobirat fižol, pomagat pospraviti ozimnico. Ob spravilu pridelka smo jedli pri njih in še za domov smo dobili nekaj hrane. Vse smo morali znositi, saj prevoza nismo imeli. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 101.)

- Kam so naselili slovenske izgance v Nemčiji?
- Oцени in utemelji, kakšna je bila poglobljena vloga oz. naloga izgnanih v Nemčijo.
- Navedi nekaj del, ki so jih morali opravljati izganci.
- Analiziraj in pojasni življenjske razmere v taboriščih.
- S pomočjo analize virov primerjaj življenjske razmere v izgnanstvu. Skušaj ugotoviti in pojasniti, zakaj je prihajalo do razlik.
- Ugotovi, kako je bilo v izgnanstvu poskrbljeno za otroke.
- Kateri dogodki so poleg dela še zaznamovali življenje v izgnanstvu?
- Ovrednoti in utemelji, zakaj so v izgnanstvu nastajala tudi literarna dela. Ugotovi in pojasni tudi, kakšna je po večini tematika teh del.
- Kdaj in zakaj so se izganci začeli vračati v domovino? Pojasni, kako je potekalo vračanje, in sklepaj, zakaj so se ljudje vračali več mesecev.
- Opiši, kaj je izgance čakalo doma.

UTRDIMO USVOJENO ZNANJE

V prejšnjih učnih sklopih si na primeru Posavja in Posavcev spoznal/-a usodo ljudi v nemški okupacijski coni. Da pa boš svoje znanje utrdil/-a, reši še spodnje tri naloge.

1. Odgovori na vprašanja.

- Zakaj je v drugi svetovni vojni prišlo do izгона Slovencev? Še posebej ovrednoti, s kakšnim namenom je okupator izselil območje tvojega šolskega območja.
- Koliko ljudi je bilo odpeljanih iz Posavja in koliko iz vse Slovenije (iz nemške okupacijske cone)?

- V katere dežele (države) so izganjali ljudi?
- Katere raznarodovalne ukrepe, poleg izгона prebivalstva, je okupator še uporabljal?
- Razloži pojem *ETNOCID*.

2. Če je trditev pravilna, obkroži DA, če je napačna, NE. Napačne trditve tudi popravi.

- Germanizacija je načrtno širjenje nemškega jezika in nemške kulture na nenemška območja.
DA NE
- Germanizacija na Slovenskem je bila mila, spontana in tajna.
DA NE
- Slovenska Štajerska in Gorenjska sta bili del Hitlerjevega nemškega rajha.
DA NE
- Vsi izgnanci so bili v koncentracijskih taboriščih.
DA NE
- V domovino so se izgnanci večinoma vračali z organiziranimi avtobusnimi prevozi.
DA NE
- V Posavju so izgnance pričakale lepo obdelane in vzdrževane kmetije, saj so bili tu med vojno naseljeni Kočevarji.
DA NE

3. Dopolni spodnje povedi.

Preselitev Slovencev v Nemčijo je ukazal in nadziral državni komisar za utrjevanje nemštva, esesovec _____ . V Posavju je bilo zbirno preselitveno taborišče na gradu _____ oz. v barakah in _____ v neposredni bližini gradu. Po izgonu v Nemčijo so Slovenci večinoma postali poceni _____. Živeli so na kmetijah in večinoma taboriščih Volksdeutsche Mittelstelle, ki pa so jih izgnanci imenovali _____. Življenje v teh taboriščih je bilo težavno, slaba hrana, slaba higiena ipd., ponoči pa so se večinoma ukvarjali z nadlogo _____. Na izseljene posavske slovenske kmetije pa so Nemci v času druge svetovne vojne naselili _____.

ZA KONEC

Ob reševanju nalog na strani 80, boš svoje znanje še nekoliko razširil/-a in spoznanja tudi aktualiziral/-a. Najprej se s sošolcem/sošolko pogovorita o odgovorih na vprašanja. Pri iskanju odgovorov si lahko pomagata tudi s spletom. Nato pa svoje ugotovitve, sklepe zapišita.

Vir 32: Logotip Društva izgnancev Slovenije



(Vir: <http://bucka.info/kodis.html> (dostop: 28. 8. 2017).)

*»Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo.«*

- Sklepaj in pojasni, zakaj so v logotipu Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 upodobljene tudi lastovke.
- Skušaj razložiti misel v oblaku. V nekaj povedih napiši krajše razmišljanje o širšem zgodovinskem ozadju druge svetovne vojne in Slovencev v njej, tako da vanj vključiš tudi poznavanje usode izgnancev.
- Navedi nekaj primerov kršenja človekovih pravic na evropski ali svetovni ravni v zadnjih 20 letih.
- Na spletu poišči datume za spominske dni, ko se spominjamo slovenskih izgnancev, žrtev totalitarnih in avtoritarnih režimov in žrtev holokavsta. Vpiši jih v spodnjo preglednico.

Dan slovenskih izgnancev:

Dan spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov:

Dan spomina na žrtve holokavsta:

SKLEP

Posavje je v času druge svetovne vojne na Slovenskem spadalo pod nemško upravo. Zaradi obmejne lege je prebivalstvo tega območja vojna občutneje prizadela. Posavci niso bili le žrtve vojne, ampak tudi žrtve nemške nasilne raznarodovalne politike, etnocida. Eden

izmed okupatorjevih načrtov za uničenje slovenskega naroda je bil tudi množičen izgon ljudi. Prek preučevanja in analize konkretnih večperspektivnih zgodovinskih virov o izgnancih iz Posavja dijaki spoznajo nemško okupacijsko politiko in njene raznarodovalne ukrepe. Na primeru poznavanja usode izgnancev pa razvijajo tudi zavedanje o spoštovanju človekovih pravic in pozitiven odnos do slovenske zgodovine in identitete.

VIRI IN LITERATURA

- Ferenc, Tone (1993). *Izgnanci*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945.
- Ferenc, Tone (1997). *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Modrijan.
- Ferenc, Tone (2005). *Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941-1945.
- Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). *Bizeljsko: 3011 jih je šlo*. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko.
- Križančič, Jože (1994). *Peščica zemlje*. Ptuj: Samozaložba, Ptuj.
- Osebnih arhiv: *Beležka izgnanke Antonije Dernikovič (hrani: Nataša Šekoranja Špiler)*.
- Šekoranja, Nataša (2005). *Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana.
- Škaler, Stanko (1957). *Nacistično preseljevanje prebivalstva v Posavju*. V: *Posavje 1*. Brežice: Svet za prosveto in kulturo občine Brežice, str. 98–111.
- Učni načrt. *Gimnazija. Zgodovina (2008)*. Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2009/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf, dostop: 5. 7. 2018.
- Žnidaršič, Ivica (1998). *Nekaj o vojni škodi in pravicah*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.
- Žnidaršič, Ivica (2009). *O izgonu Slovencev, organiziranosti slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev ter prizadevanjih za uveljavitev statusa in pravic do vojne odškodnine*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945.

SPLETNI VIRI SLIK

- Hitler v Mariboru: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Adolf_Hitler_v_Mariboru.jpg, dostop: 25. 8. 2017.
- Komandant za utrjevanje nemštva:
https://sl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Himmler#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-S72707,_Heinrich_Himmler.jpg, dostop: 25. 8. 2017.
- Grad Rajhenburg (Brestanica) ter vhod v grad:
https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Rajhenburg#/media/File:Rajhenburg_Castle_01.JPG, dostop: 25. 8. 2017.
- Logotip Društva izgnancev Slovenije:
<http://www.drustvo-izgnancev.si/si/drustvo/>, dostop: 28. 8. 2017.
- Preganjanje z domov in zbiranje na vasi:
<http://www.pmb.si/posavska-stoletja/75-let-spominov-na-tezke-dni-20-10-2016>, dostop: 29. 8. 2017.